

RECEP ŞENTÜRK İLE İSMET ÂDEMİYYETLEDİR KİTABI ÜZERİNE...

Konuşan: Ali K. Metin

- Kitabınız, insan haklarının kaynağını ve gelişimini Batı merkezli bir tarihselliğe dayandıran oryantalist yaklaşımlara karşı bir cevap niteliği taşımakta. En azından İslam dünyasındaki problemin dinî ve kitabi kaynaklara bağlanamayacağına ilişkin hem teorik hem de pratik argümanları yalın, açıklayıcı bir dille tespit ediyorsunuz. Bu konuda nassı referans aldığımızda, evrenselci görüşle devletçi-vatandaşçı görüşün her ikisini de doğrulayabilecek tutarlı, sahit bir temellendirmeden (mantıksal gidimlilikten) söz edilebilir mi? Yoksa bu yorumların ağırlık merkezini, şartlara ve ihtiyaçlara işleyen farklı mantık dizgeleri mi oluşturuyor?

- İnsan haklarının kaynağını ve gelişimini sadece Batı merkezli bir tarihselliğe dayandıran oryantalist yaklaşımlara karşı değil, tam tersi herkes için yazılmış bir kitap. Hem Müslümanlara hem gayrimüslimlere göstermek, özellikle hem bizim 15 yüzyıllık fikir tarihimizde hem de siyaset ve hukuk tarihimizde uygulaması olan ama günümüzde bize unutturulan bu yaklaşımın yeniden ortaya konulması; âdeta bu bir hafıza tazeleme, yeniden bir hatırlama, hatırlatma mahiyetinde. Bu noktada benim yaklaşımım şudur: Oryantalistlerin veya başkalarının bizim hakkımızda ne söylediği önemli değil, önemli olan bizim ne söylediğimiz, bizim ne yaptığımız. Bizim kimliğimizi belirleyecek olan başkalarının ne söylediği değil, bizim ne söylediğimiz, ne düşündüğümüz ve ne yaptığımızdır. Dolayısıyla tepkisellikten ziyade var olanı ortaya koymak. Tabii tepkisellik iki şekil alabiliyor: Ya onlarda var olan bir şey bizde kesinlikle yoktur tarzında ya da bu onlarda var ama bizde daha kralı var, daha üstünü daha güzeli var gibi bir yaklaşım şeklinde ortaya çıkabiliyor. Bunun yerine biz neyse onu ortaya koyma çabası içindeyiz. Zaten kitabın başlığı olan 'İsmet Âdemiyetledir' ifadesi de bu yaklaşımı ortaya koyuyor. Bizim orijinal düşüncemizi, orijinal yaklaşımımızı, kendimize ait kavramlarla nasıl ifade ettiğimizi, açık bir şekilde en başta ortaya koymuş oluyor. Bu tabii haklar meselesi; insan hakları, vatandaş hakları, tüm medeniyetlerde ve tüm devletlerde en temel hukuki sorunlardan bir tanesi. Biz de Müslüman olarak tarihimizde bu konuya bir yaklaşım geliştirmişiz. Bunu geliştirirken de İslam Epistemolojisini tatbik etmişiz. Hem akli hem vahyi beraber kullanarak, usulüfikhın belirlemiş olduğu metodolojik çerçe-

¹ Prof. Dr. İbn Haldun Üniversitesi Rektörü

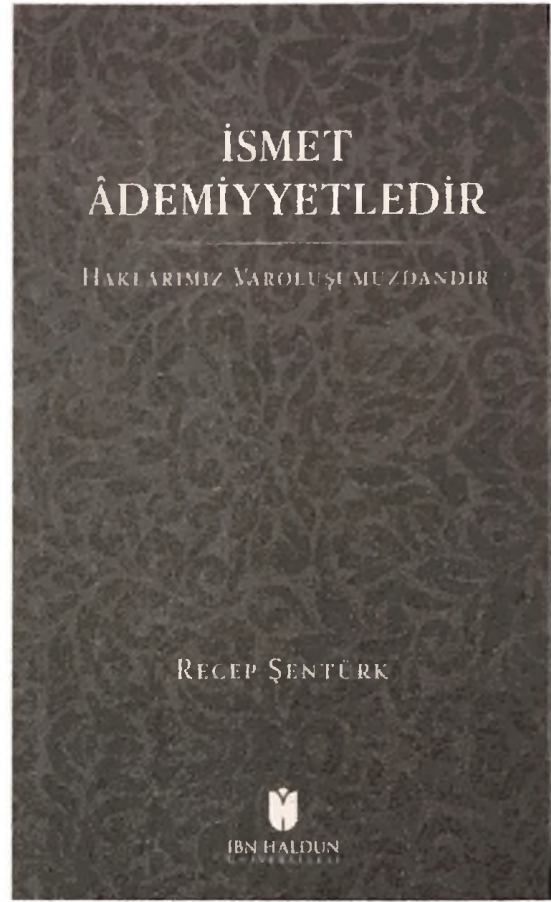
veyi takip ederek, insan hakları konusunda, vatandaş hakları konusunda birtakım teoriler üretmişiz ve bunları da uygulamışız. Burada benim kitapta özellikle dikkat çekmeye çalıştığım mevzu, insan hakları meselesi fikhî bir meseledir, hukuki bir meseledir. Dolayısıyla biz bunu ele alırken fıkıh kitaplarına müracaat etmemiz lazım. Yani işin kaynağı fıkıh kitaplarıdır. Birincisi bu. İkincisi; her fikhî meselede olduğu gibi bu meselede de fıkıh mezheplerinin görüşlerine müracaat etmemiz lazım. Özellikle bu 4 mezhep; Hanefî, Mâlikî, Şafîî, Hanbelî bu konuda ne düşünüyorlar, buraya bakmamız lazım. Üçüncüsü; bu konuda mezhepler nasıl bir metot takip etmişler, usulü, fıkıhı nasıl uygulamışlar? Kur'ân'ı, hadisleri, peygamberimizin tatbikatını nasıl yorumlamışlar ve bunu fıkıh hükümlerine ve fetvalara nasıl dönüştürmüşler, buna baktım. Fıkıhtaki bu söylem tarihte tatbik edilmiş mi edilmemiş mi yani bu bir ütopya olarak mı kalmış? Yani 'İsmet Âdemiyettedir' yaklaşımı bir ütopya olarak mı kalmış yoksa hakikaten tatbik edilmiş mi? Bunları fıkıh literatüründen, klasik literatürümüzden çıkararak ortaya koymaya çalıştım. Tabii bunlar 100 sene önce herkesin bildiği hususlardı. Mesela 'İsmet Âdemiyettedir' ifadesi Osmanlı Devleti döneminde eğitimde herkesin bildiği bir yaklaşımdı. Ama maalesef günümüzde bu yaklaşım unutulmuş durumda. Dolayısıyla toplumsal hafızamızı yenilemeye yönelik bir çabayı ortaya koymuş olduk. Bu kitap, bu araştırma; bu konudaki farklı söylemlerin, farklı bakış açılarının, Müslümanlar arasında farklı bakış açılarının olduğunu kaynaklarıyla ifade etmiş ve göstermiş oldu. Yani Müslümanların bu işi ne kadar ciddiye aldıklarını, derinlemesine tartıştıklarını da göstermiş

olduk. O kadar derinlemesine tartışılmış ki bu konuda farklı pozisyonlar, farklı ekoller, farklı görüşler ortaya çıkmış. Tabii 'İsmet Âdemiyettedir' ifadesi, yani 'İnsan dokunulmazdır ve bu dokunulmazlığın sebebi de insanın insan olmasıdır' bunu ifade etmektedir. 'İsmet' kelimesi kelamda başka, fıkıhta başka anlama geliyor, tasavvufta başka anlama geliyor. 'İsmet', kelamda peygamberlerin hata yapmaması anlamına geliyor. Her peygamber 'İsmet' sıfatına sahiptir; yani şeytan ona dokunamaz, zarar veremez anlamına geliyor. Fıkıhta ise insanın dokunulmazlığı anlamına geliyor. Özellikle insanın canının, malının, aklının, dininin, ırzının, namusunun, ailesinin dokunulmazlığını ifade ediyor. 'İsmet' kelimesi aynı zamanda hürmet kelimesi ile eş anlamlıdır. İnsanın hürmeti vardır demek, insanın kanı, canı, malı haramdır, bunlara dokunulmaz anlamına geliyor. Bu hak insana âdemiyetten yani insan olmasından dolayı veriliyor. Eğer bir kişi insansa kadın olduğuna, erkek olduğuna, zengin olduğuna, fakir olduğuna, Müslüman olduğuna, kâfir olduğuna, beyaz olduğuna, zenci olduğuna bakmaksızın 'İsmet' hakkına sahiptir. Bu hakkı hiç kimse ondan alamaz. Bu da açıkça ifade edilmiş oluyor. İnsanlar bu hakla beraber doğarlar. Bu hakların kendisinden alınmasına sebep olacak suç işlemeyle bu hakka sahiptirler. Kimse bu haklara dokunamaz. Bu haklar asla ve kat'a başkalarına da devredilemez. Mesela İslam tarihi boyunca en güçlü devlet başkanı kimdir; diyelim Harun Reşit. Harun Reşit, bir Hristiyan aileyi çağırıp sizi 'boşadım' diyemez, çünkü nikâh dokunulmazdır. Ya da 'sizin çocuklarınızı aldım, aileyi parçaladım' 'emrediyorum, falancayı öldürün' veya 'malını alıyorum' diyemez.

Bunlar dokunulmaz olan haklardır. Çok güçlü, muktedir Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, bir Hristiyan'ı çağırıp 'sana emrediyorum, Müslüman olacaksın' diyemez. Çünkü bu haklar âdemiyyetten kaynaklanan dokunulmaz haklardır ve tamamen koruma altına alınmıştır. Devlet dahi olsa bu hakları çiğneyemez: Hiçbir otorite bu hakları asla ve kat'a hiçbir mazeretle çiğneyemez. 'İsmet Âdemiyyetledir' ifadesi bu anlama geliyor. Bu yaklaşımı üç mezhep yani Hanefî, Mâlikî, Hanbelî mezhepleri paylaşıyor. Buna mukabil Şafî mezhebi, günümüzdeki pozitif hukuka benzer bir şekilde insan haklarından ziyade vatandaş hakları üzerinde duruyor. Onların yaklaşımına göre 'ismet', iman ve eman iledir. Yani Müslümanlar, Müslüman oldukları için dokunulmazlık hakkına sahiptirler. Gayrimüslimler, Hristiyanlar ve Yahudiler de Eman Antlaşması yaparak; yani İslam devletinin vatandaşı olmuşlarsa, cizye ödüyorlarsa ondan dolayı dokunulmazlık hakkına sahip olurlar. Bu şekilde iki yaklaşım ortaya çıkmış ve bu yaklaşımlar da İslam tarihi boyunca uygulanmıştır. Son uygulayan devlet de Osmanlı Devleti'dir. Maalesef günümüzde bu yaklaşım uygulamadan kalkmış durumda. Hatta söylemde de kalkmış durumda. Dolayısıyla biz kitabımızda unutulmuş bu yaklaşımı yeniden ortaya çıkarmayı amaçladık.

- Modernleşme tarihimizle ilgili genel geçer görüşlerden ayrılan, diyebiliriz ki ezberleri bozan yeni bir bakış açısı getiriyorsunuz. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile 1876 Anayasasının evrenselci fıkah anlayışını ibraz ettirdiğine dair yorumunuzdan hareketle, İslam fıkhiyle -buna Mecelle tecrübesi etrafında bilhassa devlet nizamına ilişkin normları dâhil ederek soruyoruz- modern hukuk ve devlet

anlayışı arasındaki ayrışma noktaları olarak nelere işaret edebilirsiniz? (Burada evrenselci fıkah anlayışıyla laiklik arasında bağlantı kurulabilir mi?)

- İslam hukuk tarihine ve siyaset tarihine baktığımızda üç aşama görebiliriz. Bir, Klasik Dönem; Peygamberimizden başlayıp Tanzimat'a kadar devam eden, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden dönem. Bu dönemde biz siyaseti, iktisadımızı hepsini fıkhîye göre düzenlemişiz. Bu dönemdeki ortak söylem fıkah söylemidir. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 1850'lerden sonra, Osmanlı Devleti dünyadaki hareketleri hesaba katarak bir tecdit hareketi, bir ıslah hareketi başlatıyor. Dünyadaki farklı düşünce akımlarını, siyaset akımlarını hesaba katarak, tecdit ve ıslah çalışmaları yapılıyor. 1856 Islahat Fermanı bunlardan bir tanesi. Bu fermanla birlikte zimmî statüsü ilga ediliyor. Onun

yerine herkese eşit vatandaşlık getiriliyor. Yine aynı şekilde zimmîlerin ödediği cizye ilga ediliyor. Onun yerine 'herkes eşit vergi verecek' deniliyor. Bu değişiklikler, tabii ondan önce kölelik ilga ediliyor; o da son derece önemli. Köleliğin ilga edilmesi, zimmîliğin ilga edilmesi, cizyenin ilga edilmesi, bunlar biraz önce açıklamasını yaptığımız 'İsmet Âdemiyyetledir' prensibi çerçevesinde hukuk açısından baktığımızda, kozmetik unsurlar, yani işin cevherine, esasına ait unsurlar değil. Bir kişiyi ister zimmî diye isimlendir ister isimlendirme. O zaten o devletin vatandaşı. Bir kişiden aldığı vergiye ister cizye de ister deme; o vergisini verdikten sonra ismin öyle ya da böyle olması sorun değil. Dolayısıyla o dönemdeki ulemamız, Osmanlı uleması bunu bir sorun olarak görmemiş. Hatta tam tersine devlete bunu tavsiye edenler âlimler, Şeyhülislam. O zamanki halife, padişah yaklaşık bir yıl bunun üstünde teemmül ve tefekkür ediyor, düşünüyor. Sonra bunu bir yasa haline getiriyor. Klasik Dönemde iki tür vatandaşlık var. Bir Müslümanlar, bir de Zimmîler. İki tür vergi var. Müslümanların verdiği vergi deniliyor, diğerlerinin verdiği cizye. Bu 1856 Islahat Fermanı ile beraber hepsi vatandaş, hepsinin verdiği vergi haline getirilmiş oluyor. Bu değişikliğin bence bir tecdit olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu bir sapma değildir. Tam tersine 19. yüzyılda ve hatta günümüzde de dünyaya hâkim olan siyaset anlayışının bir yansımasından ibarettir. İşin özüyle doğrudan alakalı olan bir durum değildir. Çünkü 19. yüzyılda bu eşit vatandaşlık tüm dünyada yayılmaya başlıyor. Bizimkiler de ona uygun olarak eşit vatandaşlığı kabul ediyorlar. Zaten bu bizim fıkhumuzda da 'âdemiyyet' olarak ifade edilen bu felse-

fe teorilerine de uygun olan bir durum. Diğer taraftan 1876 Anayasası da fıkıh perspektifinden incelenmiş, fıkıha uygun olarak hazırlanmış bir anayasadır. Mecelle hakeza Ahmet Cevdet Paşa gibi bir fakihin etrafındaki bir şuranın ortaya koyduğu bir yasama faaliyetidir. Bütün bunların hepsi fıkıh perspektifinden hazırlanmış olan tecdit hareketleridir. O zamanın ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılmış olan çalışmalardır. Tabii bu çalışmalar eleştirilebilir, yanlış yaptıkları söylenebilir ama 'bunlar bir lâikleşme faaliyetidir, İslam'dan kopma çabasıdır' denilemez. O devrin uleması, kendileri içtihat yaparak, o dönemin şartları içerisinde İslam'ı bu şekilde uygulamaya karar vermişler. Devlet de bunu onaylamış, yasama faaliyetine girilmiş ve bu yapılmış. Tabi bir 100 sene, 200 sene sonra geriye doğru bakarak bazı noktaları eleştirebiliriz, fakat 'gayri İslamidir, İslam'dan uzaklaşmaktır, laikleşmektir' veya 'İslam medeniyetinden kopup Batılılaşmaktır' diyemeyiz. O dönemin farklı akımlarını hesaba katarak bir tecdit hareketi olarak görülmesi daha uygun olan değişikliklerdir. Özellikle 'âdemiyyet' felsefesi bağlamında değerlendirdiğimizde, bunun bir sapma, inhiraf, laikleşme olmadığını çok rahat görebiliriz.

- *"Her Müslüman, hukuki içtihad ehliyetine sahip olduğundan içtihad belli bir gruba veya kuruma mensubiyetle meşrulaştırılmaz" (130) diyorsunuz. Yanlış anlamaya meydan vermemek adına, buradaki "her Müslüman"-dan kastınızın demokratik rey hakkı olup olmadığını sormak istiyorum. Buna göre, evrenselci fıkıh anlayışıyla demokrasi arasındaki örtüşme ve ayrışmalar hakkında ne dersiniz? İnsan özgürlüğü ve iradesi hangi durumlarda sınırlandırılabilir?*

- *"Her Müslüman, hukuki içtihad ehli-*

yetine sahip olduğundan içtihad belli bir gruba veya kuruma mensubiyetle meşrulaştırılmaz” ifadesinde ‘her Müslüman’ dan kastımız şöyle; her insan bu hakka sahiptir ama şartları yerine getirerek bu ehliyete sahip olursa bunu kullanabilir. Mesela her insan zengin olma hakkına sahiptir ama çalışacak, kazanacak zengin olacak. Her insan bilgili olma hakkına sahiptir. Her insan güreşte şampiyon olma hakkına sahiptir. Bu haklara sahip ama bunun uygulamaya geçilmesi için şartları, bunun gerekleri neyse onu yaptığı zaman bunları gerçekleştirmiş olur. Allahü Teâla tüm beşeriyete, erkek, kadın, siyah, beyaz hepsine içtihat yapabilme hakkını vermiş. Aynen zengin olma hakkını verdiği gibi. Arapçayı öğrenirlerse, Kur’ân, hadis, tefsir yani bir müçtehit olabilmek için gerekli bütün şartları yerine getirirlerse müçtehit olabilirler. Bunun önünde hiçbir engel yok. Bu şartları yerine getirmeden müçtehit olmaya kalkarlarsa bu yanlış bir hareket olur. Her insanın doktor olma hakkı var. Ama bu hakkı kullanabilmesi için doktor olma şartlarını yerine getirmesi gerekir. İslam ümmetinin müçtehit yetiştirmesi de bir farz-ı kifayedir. Bizim Ümmet-i Muhammed olarak müçtehit yetiştirmemiz gerek ki; ortaya çıkan yeni fikhî meselelerde yeni içtihatlar yapsınlar, bu sorunlara sahih çözümler getirsinler. Başta konuştuğumuz gibi apolojetik yaklaşımlarla ya da reaksiyoner, tepkisel yaklaşımlarla değil, İslam’ı modernleştirme yönünde tepkisel veya radikal davranışlarla değil; İslam’ın ortaya koyduğu dünya görüşü epistemolojisi, metodolojisi çerçevesinde fikhî uygulayarak, Kur’ân’dan ve sünnetten, daha önceki fikhî tecrübelerden ve uygulamadan hareketle, Müslümanların maslahatlarını göz önüne alarak, bu

konuda yeni yetişen müctehidlerin güncel sorunlara çözümler getirmeleri bir farz-ı kifayedir. Ümmet-i Muhammed üzerinde bir görevdir. Burada kimin müctehid olup olamayacağı konusu, tamamen insanların ehliyet sahibi olmasına bağlıdır. Kadınlar olamaz, siyahlar olamaz, fakirler olamaz diye bir kısıtlama, sınıfsal bir engelleme söz konusu değildir. Tek kısıt şartları yerine getirmek, o ehliyete sahip olmaktır. Bu herkese verilmiş olan bir hürriyettir, bir fikir hürriyetidir. Ama bu fikir hürriyeti ortamında kişinin ürettiği fikrin ciddiye alınabilmesi için sahih fikir olması gerekir. Belli bir metotla bunun üretilmesi gerekir ki, diğer insanlar bunu saygıyla karşılasın. Fıkıhta şöyle bir kural var: Bir içtihat başka bir içtihadı çürütemez. Dolayısıyla sahih bir içtihat olma şartlarını taşıyarak ortaya atılan fikri, düşünceyi veya hükmü, başka bir hiçbir düşünce, hiçbir hüküm geçersiz kılamaz. Fıkıhtaki bu kuram fikir hürriyetini garanti altına almış oluyor. Mesela bir müctehid bir içtihat yaptı ve bunu 3-5 kişi kabul edip takip ediyor, başka birinin içtihadını da milyonlarca kişi takip ediyor; çoğunluktaki bu insanlar şunu söyleyemezler; ‘sizin içtihadınızı yasaklayalım, siz zaten azınlıksınız, 3-5 kişisiniz, bizimki çoğunluk.’ Böyle bir durum asla olamaz. Çünkü fıkıh, azınlık dahi olsa her türlü içtihadı koruma altına almıştır. Usul, fıkıh bir metot olarak ve sonuç olarak takip edildikten sonra, ortaya konulan tüm sahih fikirler meşruiyet açısından, saygınlık açısından birbirine eşittir. ‘Bunu kaç kişi takip ediyor’ şeklinde bir yaklaşım söz konusu değildir. Bu tabii ki demokrasiden ileri bir fikir hürriyeti getirmektedir. Demokraside çoğunluğun azınlık üzerinde ezici bir etkisi olabiliyor. Çoğunluk belli bir istikamette gidince,

azınlığın görüşleri bir anda uygulamadan kalkabiliyor. Ama fıkıh açısından baktığımızda mesela bir ülkenin yüzde 99'u Hanefî olsa yüzde 1'i de Şafîî olsa şunu söyleyemezsiniz; 'Şafîîliği kaldıralım zaten yüzde 99 bunu istiyor.' Bu olmaz. Şafîîlik de orada uygulanacak. Çünkü insanların o mezhebe tâbi olma hürriyetleri var. Ama demokratik olarak baktığımızda, belli bir yasama faaliyetinde çoğunluk bir kişiyi destekliyorsa, diğeri uygulamadan kaldırılır. Daha çoğulcu, daha plüralist, azınlıkların fikirlerini garanti altına alan bir yaklaşım olduğunu görmekteyiz.

- "Âdemiyyet" temelli bir İslam anlayışını tekâmül ettirmek için fıkıh literatürünü yeniden keşfetme yönündeki önerinize (134) karşılık, birinci planda insanlık mirasını ve çağın değerlerini baz alarak nassa yönelmenin getireceği kazanımlar veya problemler neler olabilir?

- Fıkıh sadece naslardan üretilmez. Usulüfıkıh aynı zamanda sosyal hayata bakar. Hem Kur'ân ve Hadis, hem sosyal hayatın pratik gereklilikleri, bir hüküm uygulandığı zaman, bunun pratik sonuçları hesaba katılır. İslam'ın sadece Kur'an'dan ve sünnetten çıkartıldığı yaklaşımı, bizzat İslam'a, usulüfıkıha terstir. Bunun en güzel uygulamalarından bir tanesi, Hz. Ömer'in el kesme cezasını kılık zamanında uygulamamasıdır. Burada biz neyi görmüş oluyoruz, bir tarafta naslar var, bir tarafta pratik hayat var. Demek ki gerçek müctehid, o naslarla, o pratik hayatla beraber düşünüyor ve buna göre hareket ediyor. Dolayısıyla benim çağrım naslara dönelim çağrısı değil. Benim çağrım usul-i fıkhâ dönelim ve bunu ihya edelim çağrısıdır. Usul-i fıkıh, hem insanların sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel hayatlarını, pratik ihtiyaçlarını hem de nassı beraber ele almayı gerektiren bir düşünme metodu ortaya

koymuştur. Bu metodu takip ettiğimizde, akıl yürütme tarzını benimsediğimizde ne böyle nassa aşırı tutunma, ne de nasları içinde yaşadığımız realiteye uydurmaya çalışan tahrifçi bir yaklaşıma düşmüş oluruz. Bu ikisinin arasında nasıl bir etkileşim olacak? Nasların içinde değişmeyen hükümler nelerdir? Değişecek olanlar nelerdir? Değişecek olanlar nasıl bir süreçle, nasıl bir metotla değişir? Sosyal hayatta biz neleri olumlu karşılamalıyız, neleri reddetmeliyiz? Sosyal akımlar söz konusu olduğunda hangi akımlara karşı çıkmalıyız, hangi akımları olumlu karşılamalıyız? Bunların hepsinin metodolojisi, usul-i fıkhâta açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Zaten fakih olmak da bu demektir. Fakih olmak, sadece zahiri bir yaklaşımla, literalist bir şekilde nassın lafzına bakıp oradan pratik hayata ilişkin hükümler çıkarmak değildir. Tam tersine nas ile hayatı birlikte ele almak, birlikte düşünmek ve nassın maksatlarını hesaba katmayı da gerektirir. İslam'ın amacı dünyada insanları mutlu etmektir. Allah bize İslam'ı beşeriyet mutlu olsun diye göndermiştir. Peygamberimizin sünnetinin amacı mutlu olmamızdır. Kur'ân'ın amacı bizi mutlu etmektir. İslam'ın insanlara vaadi; dünyada mutluluk, ahirette mutluluktur; Salah ve felah. Dünyada barış, mutluluk, ahirette de kurtuluşa ermektir. İslam'ın bize vaadi budur. Sadece dünyevi değildir. Sadece uhrevi de değildir. Dünya ve ahireti birleştiren bir vaadi vardır. Müslümanlar tarih boyunca bunu gerçekleştirmişlerdir.

- Ebu Hanife'nin âdemiyyete dayalı evrenselci fıkıh yaklaşımında, yaşadığı hayat hikâyesinin etkisine dikkat çekiyorsunuz. Hanefî mezhebinde temayüz eden evrenselci anlayışın İslam dünyasında yeterince etkili olmamasını

daki kültürel, siyasal, düşünsel sebepleri nasıl anlamak gerekir?

- Bu 'âdemiyet' yaklaşımı biraz önce de bahsettiğim cumhur tarafından yani ulemanın çoğu tarafından benimsenmiş bir yaklaşımdır. Hanefî, Mâlikî, Hanbelî 3 mezhep bunu benimsiyor. Dolayısıyla çoğunluğun benimsediği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Uyguristanda, Hindistan'da, Pakistan'da ve Anadolu'da, Kuzey Afrika'da ve İslam dünyasının çoğunluğunda tarih boyunca uygulanmış olan bir yaklaşımdır. Ancak bu yaklaşım batılılaşma ile beraber, modernleşme ile beraber, biz Batı'dan hukuk ithal ettiğimizde, hukuk alanında Batı'yı taklit ettiğimizde terk edilmiştir. Zaten Şafii yaklaşım da terk edilmiştir, Hanefî yaklaşımı da terk edilmiştir. Tamamen Batı'dan ithal, Batı taklidi hukuk uygulamalarına geçilmiştir. Yoksa özel olarak Hanefî yaklaşımın terk edilmesi söz konusu değildir. Böylesine evrensel bir hukuk düşüncesi yerine biz millî devlet yaklaşımını aldık. O millî devletin millî ideolojisini, millî hukukunu aldık. Laik hukuk yaklaşımını, pozitivist hukuk yaklaşımını benimsedik. Bu aldığımız yaklaşımları da kendimize adapte edecek, mahallî kültürümüzle, geleneğimizle sentezleyecek bir yaklaşım içine girmedik. Kopyalayıp taklit etmeye çalıştık. Kopyacılık, taklitçilik hiçbir zaman yenilik doğurmaz, iddia doğurmaz, estetik doğurmaz. Bizim buradaki yaklaşımımız; kültürümüzden, medeniyetimizden, tevârüs ettiğimiz bu evrensel insan hakları yaklaşımının, siyaset, hukuk, ahlak yaklaşımının, yeniden içinde yaşadığımız dünyanın siyaset, hukuk, ahlak akımlarını da hesaba katarak yorumlanması ve bu perspektiften hareketle hem ülkemizin hem Müslümanların hem de tüm insanlığın

sorunlarına ne gibi yeni çözümler önerebiliriz, bunun üzerine kafa yorulması doğrultusundadır.

- *"Devletin emir ve tayinlerini reddediş, İslâm hukukuna ve müçtehidlere geniş bir özerklik ve kararlılık kazandırdı. Herkesin arzuladığı teklifleri reddederek, yönetimin yolsuzluk ve zulümlerinden uzak kalmaları da, toplumun nazarında otoritelerinin artmasını sağladı. Görülen o ki, ulemâ, devletin bedenleri üzerindeki gücünü reddederek, kalplerde ve akıllarda daha fazla güç kazanmayı amaçlamıştı(68)." Bu ifadelerin size mi, referans gösterilen Ira M. Lapidus'a mı ait olduğu yeterince açık değil. Takva sahibi ulemanın davranışını böyle yorumlamayı nasıl değerlendirirsiniz?*

- İslam tarihine baktığımızda yasama etkisinin büyük oranda ulemaya ait olduğunu görürüz. İslam hukukuna göre, fıkha göre yasama içtihatla, fetvayla mümkündür, bunu da âlimler verebilir. Tarih boyunca âlimler çoğu zaman devlet memuru değildir. Dolayısıyla yasama, sivil insanlar tarafından, devlet memuru olmayan insanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yasamada devlete bırakılmış olan belli alanlar da vardır. Teferruata girmek istemiyorum. Ama genel olarak baktığımızda, yasama devletten emir almayan ulema tarafından gerçekleşmiş. Tabii tarihî dönemler ile tekrar ince ince bunun üzerinde durmak gerekiyor. Mesela; dört İmam, Ebu Hanife, İmam Şafî, Ahmed Bin Hanbel bunlar devlet memuru değildir. İslam hukukunun temellerini atanlar, yasama faaliyetini en temelde yapanlar bunlardır ve bunların talebeleridir. Bunların hepsi sivil alanda kalmış, devlet memuru olmamıştır. Onların devlet yapısı içerisine entegre olmaya direnmeleri, fıkıh ve hukukun İslam tarihi boyunca bağımsızlığını garanti altına almıştır. Daha sonraki

dönemlerde ulema devlet memuru haline geliyor, devlet sistemi içerisine entegre ediliyor. Ama modern döneme geçtiğimizde ulema artık tamamen devlet memuru haline gelmiş oluyor. Böyle bir süreç var. Ulemanın devletten ayrı olduğu, sonra yavaş yavaş o sisteme entegre edildiği, en sonunda hepsinin tamamen devlet memuru haline geldiği bir dönem söz konusu. Tarihe baktığımızda o klasik dönemdeki âlimleri, günümüzdeki üniversite profesörleri, Diyanet çalışanları gibi görmemiz gerekiyor. Onlar daha akademik özerkliğe, ilmî ve fikrî özerkliğe sahip olan insanlar. Bu şekilde hareket etmişler ama modernleşme ile birlikte mesela Osmanlı uleması, daha önce vakıflardan maaşlarını alırken, tabii ki vakıftan maaş almak daha büyük bir özerklik sağlıyor onlara, devlet memuru haline gelip devletten maaş almaya başlıyorlar. Tabii bu İslam fıkıh tarihini, düşünce tarihini ele alırken bu tür dönüşümleri ele almak gerekiyor. Diğer taraftan biraz önce bahsettiğimiz geleneksel İslam devlet yapısından modern devlet yapısına geçildiğinde de yapısal bir dönüşüm yaşanıyor. Modern devlet

üç fonksiyonu yerine getiriyor; Yasama, Yürütme, Yargı. Dolayısıyla yasama artık ulemanın denetiminden, kontrolünden tamamen çıkıp devletin işlevi haline gelmiş oluyor. Parlamento eliyle yürütülmeye başlıyor. Bu tabii yapısal bir dönüşüm, sistematik bir dönüşüm. Klasik dönemde ulemanın içtihatlarla yaptığı, farklı içtihatların hepsinin fikir özgürlüğü çerçevesinde garanti altına alındığı ve devletin de o içtihatlardan birisini alıp uyguladığı bir sistem varken, bizzat devletin yasama yaptığı bir sisteme geçilmiş oluyor. Bu da yapısal bir dönüşüm. Bu ulemayı da biraz önemsiz hale getiriyor, geri plana itiyor. Parlamentodaki yasamanın da mantığı çok farklı. Usul-i fıkha göre işlemiyor. Demokratik, siyasal süreçlere göre işliyor. Bu ciddi, üzerinde durulması gereken bir konu. Wael Hallaq, bunu *Impossible State* eserinde ele aldı, bu da büyük tartışmalara neden oldu. Millî Devlet yapısı, İslami mi değil mi şeklinde, bu tartışmalar hâlâ devam ediyor...

- Teşekkür ederim.